

ФРАЗЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НАРОДНОЮ МЕДИЦИНОЮ, В УКРАЇНСЬКИХ ЗАКАРПАТСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. У статті подаємо спостереження над діалектною фразеологією, яка стосується лексики народної медицини українських закарпатських говірок. Об'єктом аналізу стали ФО закарпатських говірок на позначення назв хвороб, фізичного та психічного стану людини тощо. Зокрема звертається увага на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму.

Ключові слова: діалектна лексика, народна (діалектна) фразеологія, діалектна фразема, лексика народної медицини, українські закарпатські говірки.

Одним із джерел збагачення літературної мови є діалектна лексика, зокрема народна фразеологія – невичерпне джерело, яке збагачує літературну мову новими виражальними можливостями і засобами. Ця галузь мовознавства на сьогодні ще мало вивчена. С.П.Бевзенко зазначав, що діалектна українська фразеологія ще й досі “залишається майже поза увагою українських діалектологів”. Серед актуальних завдань української діалектної фразеології мовознавць визначає необхідність широко розгорнути попереднє монографічне дослідження діалектної фразеології окремих територій, створити регіональні фразеологічні словники [1, 16]. Широку увагу вивченню місцевих виразів приділив Б.Ларін у своїй статті “Про народну фразеологію”. Під терміном “народна фразеологія” учений розуміє ту частину багатющої фразеології національної мови, “яка і створюється, і живе в мові народних мас”. Б.Ларін окреслив розмежування народної і книжної фразеології. З погляду уживаності він виділив дві групи: загальнонародні й обласні (діалектні). Указав на необхідність визначити серед них ще підгрупи професійної фразеології [9, 34]. Поняття “народна фразеологія” використовували у своїх працях Л.Виноградов, А.Івченко, Л.Скрипник та інші мовознавці.

На сьогодні фразеологія південно-західного наріччя досліджена чи не найбільше. Певні відомості з цього питання можемо почерпнути із збірника тез наукової конференції “Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови” (Ужгород, 1978). Зокрема заслуговують на увагу наукові доробки Н.Бабич, Д.Гринчишина, М.Демського, В.Лавера та ін.

Мовознавчі дослідження ХХ – поч. ХХІ ст. стали новим етапом у вивченні діалектної фразеології. Об'єктом аналізу була діалектна фразеологія південнонаддніпрянських (Т.Грица), східнословобожанських і степових (Р.Міняйло), центральнослобожанських (О.Плетнева), поліських (Г.Доброльожі), західноподільських (Н.Коваленко), верхньонадністрянських (Н.Романюк), гуцульських (М.Олійник), лемківських (Г.Ступінська) говірок.

Фраземікою закарпатського діалекту свого часу займався В.І.Лавер. На його думку, об'єктом дослідження діалектної фразеології є діалектна фразема – “мовленнєва одиниця, яка виникла і функціонує в певному наріччі, говорі, характеризується територіальними діалектними ознаками (компонентний склад, фраземне значення, вторинна номінативна функція, відтворюваність, граматичні категорії) і знаходиться за межами літературної мови” [7, 6].

Слід зауважити, що терміни “фраземіка діалекту” та “діалектна фраземіка” окреслюють здебільшого різні мовні факти, хоч трапляється й ототожнювання цих термінів. Як зазначає Д.Одинченко, “фразеологія діалекту” є значно ширшим від поняття “діалектна фразеологія”, оскільки до фраземіки діалекту належать усі стійкі вислови, які функціонують у мовленні діалектоносіїв” [11, 80]. Визначення діалектної фраземіки подає В.І.Лавер. На його думку, “діалектна фраземіка становить частину загальнонаціональної фраземіки, а фраземіка окремого діалекту, говору – це мікросистема, що знаходиться в постійному діалектичному зв'язку, з одного боку, з фраземікою інших українських діалектів, а, з другого боку, – з фраземікою української літературної мови” [8, 204].

Наше дослідження стосується діалектної фразеології, яка пов'язана з лексикою народної медицини українських закарпатських говірок. Об'єктом аналізу стали ФО закарпатських говірок на позначення назв хвороб, фізичного та психічного стану людини тощо. Зокрема звертається увага на їх компонентний склад, лексико-граматичну характеристику та внутрішню форму.

Закарпатські говірки, як відомо, належать до системи говірок давньої формації, отже, зберігають реліктові явища, архаїчні риси, але водночас містять і порівняно нові нашарування, зумовлені географічним розташуванням говіркового масиву та іншими позалінгвальними мотивами.

За лексико-граматичною характеристикою можемо виділити іменникові, прикметникові та дієслівні фраземи. Переважна більшість із них синтаксично не замкнуті, мають факультативні компоненти і форми. Іменникові фраземи у закарпатських говірках становлять доволі численну

групу, хоча щодо кількості вони значно поступаються дієслівним. О.М.Демська-Кульчицька пояснює це тим фактом, що у переважній більшості випадків предмети і явища об'єктивної дійсності вже названі іменниками.

Усім іменниковим фраземам властиве категорійне значення предметності, яке виражається через сукупність таких узагальнених значень, як значення особи, не особи, власне предмета й абстрактного предмета у поєднанні з граматичним значенням роду, числа та відмінка” [4, 17]. Серед таких фразем на означення медичних назв у закарпатських говірках можемо виділити:

- назви хвороб: *дурна гор'ачка*: 1. ‘малярія’, 2. ‘черевний тиф’, *гусл'ачий (вісл'ачий, осл'ачий, сомарс'кий) кашел* ‘коклюш’, *пан'с'ка (погана, недобра, нефайна, паскудна, пұл:а) хворота (хвороба) ‘сифіліс’, н'ітровій жолудок, звихнена рінза* ‘диспепсія’, *зла (нечіста, недобра, паду́ча, чорна, дурна, погана, пұл:а) хворота (хвороба), лихий час (бит'ух), чорна бол'ачка (не́моч) ‘епілепсія’, діко́йе м'ясо*: 1. ‘рак’, 2. ‘пухлина’, *кұр'аче (-ой, -ойе) (кучер'аве) око*: 1. ‘мозоля’, 2. ‘куряча сліпотя’, *кұр'ача дұпка*: 1. ‘мозоля’, 2. ‘бородавка’, *полуді на очах* ‘куряча сліпотя’;

- симптомів хвороб: *швидка нас'т'а* ‘понос’;

- орган зв'язку: *д'єцке (-ойе) (дит'аче) місто (місце) ‘плацента’*.

Чисельною групою фразем, зафіксованих нами серед назв народної медицини, є дієслівні. На думку М.Демського, “ці фраземи мають ту особливість, що переважна їх більшість називає дії й процеси, джерелом яких є людина. Усіх інших фразем (тобто таких, що позначають дії й процеси, джерелом яких є не особа, власне предмет й абстрактний предмет) надзвичайно мало” [5, 18]. Фраземи такої групи можуть називати динамічні ознаки, які стосуються:

- фізичного стану людини: *упа́сти в бол'у (хворобту) ‘захворіти’, у́йти з недуги ‘одужати’, стир'ати (скіннути, зє́рчи, у́верчи, пот'ір'ати, зийті́, стр'атити, змет'ати, загубіти) д'іт'іну (д'іт'вака́) ‘мати викидень’, не го́ден в'у́йти, не йде на сто́рону ‘запор’, спит' і́ак на гл'ушу (глушк'ан'у, глух'ан'у, гл'ухн'у, глуп'ан'у, глуп'ачку), спит' і́ак глухий (дурний), спит' ги в дурн'ац':і, спит' і́ак на дурн'ачку, спит' і́ак пожарник, спит' і́ак пол'іно, спит' у бубен, спит' без за́дн'их нуг ‘міцно спить’;*

- її психічного стану: *зойті́ з ро́зуму ‘збожеволіти’, говорі́ти бес:е́бе ‘марити’*.

Прикметникова фразема *хво́рий на го́лову* ‘божевільний’ позначає ознаку, яка характеризує психічні властивості людини. Зафіксована нами фразема належить до розряду якісних.

Досить значною є група фразем, співвідносних з реченнями. Так, із двоскладними реченнями співвідносні такі фраземи: *ме́ртві бджо́ли не гуду́т* ‘міцно спати’, *забі́ла (вбі́ла) г'ута, кроу́ зал':а́ла* ‘інсульт’, *глуп'ан'а спит'* ‘малярія’, *наше т'іло глухо́йе (сол'ено́йе) ‘рак’*. Серед фразем, співвідносних з односкладними реченнями, можемо виділити: *пр'аче*

під но́хт'ом, то́чит' па́лец', опто́чи́ло но́хот' ‘панарицій’, *го́нит на прохі́д* ‘пронос’, *заши́ло за но́хт'і ‘зашпори’, пудві́яло ві́тром, убі́ло ві́тром* ‘параліч’.

Зафіксовані нами фраземи у закарпатських говірках свідчать про те, що у діалектній мові наявні ті самі явища, що і в літературній мові.

Як видно з наведених прикладів, закарпатські говірки багаті на фразеологічні синоніми. Особливо багаточленними є синонімічні ряди, що означають поняття ‘диспепсія’, ‘епілепсія’, ‘мати викидень’ та ін. Особливим багатством відзначаються односкладні порівняльні речення із значенням ‘міцно спить’.

Серед цієї лексики фіксуються й багатозначні назви: *дурна гор'ачка*: 1. ‘малярія’, 2. ‘черевний тиф’, *діко́йе м'ясо*: 1. ‘рак’, 2. ‘пухлина’, *кұр'аче (-ой, -ойе) (кучер'аве) око*: 1. ‘мозоля’, 2. ‘куряча сліпотя’, *кұр'ача дұпка*: 1. ‘мозоля’, 2. ‘бородавка’.

Серед зафіксованих нами фразем можемо виділити лексичні варіанти, причому можна помітити, що заміна одного компонента іншим не приводить до зміни лексичного значення фраземи: *пан'с'ка (погана, недобра, нефайна, паскудна, пұл:а) хворота ‘сифіліс’, зла (нечіста, недобра, паду́ча, чорна, дурна, погана, пұл:а) хворота, лихий час (бит'ух), чорна бол'ачка (не́моч) ‘епілепсія’, уп'а́сти в бол'у́ (хворобту) ‘захворіти’ та ін.* Серед граматичних варіантів можемо виділити такі: *кұр'аче (-ой, -ойе) око*: 1. ‘мозоля’, 2. ‘куряча сліпотя’, *д'єцке (-ойе) місто (місце) ‘плацента’, забі́ла (вбі́ла) г'ута ‘інсульт’, спит' і́ак на гл'ушу (глушк'ан'у, глух'ан'у, гл'ухн'у, глуп'ан'у, глуп'ачку) ‘міцно спить’ та ін.*

Деякі фраземи, зафіксовані нами у закарпатських говірках, мають аналогії в сучасній українській мові (інколи з деякими лексичними чи граматичними варіантами) та інших слов'янських мовах. Напр., закарп. *зойті́ з ро́зуму* – літ. *зійті́ (схо́дити) з ума́ (з ро́зуму, з гл'у́ду) ‘робитися божевільним, ставати психічно хворою людиною’* [16, I, 335]. Поняття ‘психічно хворий, недоумкуватий’ виражають фраземи, в яких міститься вказівка на недостатність розумових здібностей, і в говорах інших слов'янських мов: рос. *не при уме, не с полна ума, не совсем умом, непóлный умом, не в по́лном ра́зуме*, пол. *niepełna rozumi*, чес. *není při rozumi* [6, 29]. Пор. також закарп. *у́йти з недуги* – літ. *вийти з то́го світу* ‘одужати після тяжкої хвороби’ [16, I, 90]; закарп. *хво́рий на го́лову* – літ. *голова́ по́ловою (сол'о́мою, кло́бчям і т.ін.) набі́та* ‘хто-небудь нерозумний, нерозторопний’, *голова́ пухне (ре́пається, ло́пається, розбухає, розпухає і т.ін.)* [16, I, 182], *дубова голова́, дурна́ голова́, капу́стяна (кұ́ряча і т.ін.) голова́, нерозу́мна (я́лова) голова́, порóжня (пуста́ і т.ін.) голова́* ‘нерозумна, немітлива, нетямуща людина’ [16, I, 183], *слаб́ка (слаба́) голова́* ‘розумово обмежена, тупа людина’ [16, I, 184]. Фразеологізм *хво́рий на го́лову* найбільше відрізняється за своєю структурою від літературних відповідників, проте своє значення зберігає. Мотивація цієї фраземи пов'язана з поганим самопо-

чуттям людини, яке проявляється у пошкодженнях анатомічної ділянки тіла – голови. Це ж саме поняття відображає фразеологічна серія з компонентом *голова* у говорах інших слов'янських мов: рос. *деревянная (дубовая, ольховая, еловая) голова, голова пеловая, пришивная голова*, біл. *галава дубовая (яловая)*, пол. *głowa karpusińska*, слц. *buková (dubová) hlava* [6, 27].

Деякі фразеологізми зафіксовані в інших українських говорах здебільшого з деякими лексичними, фонетичними, граматичними варіантами: закарп. *дікоіе м'ясо*: 1. 'рак', 2. 'пухлина' – гуц. *м'ясо діке* 'т.с.' [12, 103], степ. *діке м'ясо* 'т.с.' [2, 102], закарп. *кур'ача дупка*: 1. 'мозоля', 2. 'бородавка' – степ. *кур'ача попка* 'бородавка' [2, 190], закарп. *зла (нечіста, недобра, надуча, чорна, дурна, погана, п'яла) хворота (хвороба), лихий час (бит'ух), чорна бол'ячка (немоch) 'епілепсія'* – степ. *надуча хвороба* [2, 271], *чорна болячка, чорна хвороба* [2, 419], *чорная бол'знь* 'т.с.' [2, 420], *погана хвороба*: 1. рак; 2. епілепсія; 3. захворювання венеричного характеру [2, 294], закарп. *швидка нас'т'а* 'понос' – наддніпр. *швидка нас'т'а* 'т.с.' [17, 231]. Визначити ФО, які б належали тільки закарпатським говіркам, досить складно, адже фразеологічних словників українських говорів на сьогодні ще недостатньо.

Основу діалектних фразеологізмів складає загальнонародна лексика. Адже компонентний склад ФО відображає загальну тенденцію розвитку діалектів, які у наш час зазнають значного впливу літературної мови. Активність тих чи інших слів у творенні фразем неоднакова. Серед зібраних нами фразем висока питома вага таких, що містять у своєму складі назви частин людського тіла (соматичну лексику). Так, у складі ФО вживаються соматизми *голова (хворий на голову 'божевільний')*; *жолудок (нітрівий жолудок 'диспепсія')*; *око (кур'аче (-ой, -оіе) (кучер'аве) око*: 1. 'мозоля', 2. 'кур'ача сліпота', *полуди на очах 'кур'ача сліпота')*; *дупка (кур'ача дупка*: 1. 'мозоля', 2. 'бородавка'); *ніготь (пр'аче під нохт'ом, опточило нохот 'панарицій', зашло за нохт'і 'зашпори')*; *палець (точит' палець 'панарицій')*.

Крім соматизмів, у складі фразем активно використовуються загальноновживані дієслова: *упасти – упасти в бол'у (хвороту) 'захворіти', загубити – загубити д'ітину (д'ітвака) 'мати викидень', вбіти – вбіла гута 'інсульт', убіло вітром 'параліч', спати – глупан'а спит 'малярія', спит' як на глушу (глушкан'у, глухан'у, глухн'у, глупан'у, глупачку), спит' як глухий (дурний), спит' ги в дурн'ац':і, спит' як на дурн'ачку, спит' як пожарник, спит' як пол'іно, спит' у бубен, спит' без задн'іх нуг 'міцно спить', пр'атати – пр'аче під нохт'ом 'панарицій' тощо.*

Як видно з наведених прикладів, генетично ці фразеологізми сягають до словосполучень, речень, за своїм значенням – ідентичні слову.

Частина усталених виразів у своєму складі має компоненти, які вільно поза фразеологізмом не

вживаються (*нітрівий жолудок* 'диспепсія', *спит' як на глушу* 'міцно спить'). Деякі фраземи, зафіксовані нами, мають у своєму складі запозичення з румунської та угорської мов (*звихнена рінза* 'диспепсія' < рум. діал. *rîndză* 'шлунок молодого теляти' [13, 307], *лихий бит'ух* 'епілепсія' < угор. *beteg* 'хвороба' [13, 23], *забіла (вбіла) гута* 'інсульт' < угор. *guta* 'апоплексичний удар' [13, 59].

До фразеології у широкому розумінні відносяться також прислів'я, приказки і подібні вислови, які, хоч і стоять поза власне фразеологією, проте, являючи собою усталені структури, не можуть залишатися поза увагою дослідника-діалектолога, бо в різних українських діалектах вони відчутно розрізняються [15, 61].

Прислів'я — "це виражене структурою речення народне висловлення повчального змісту (буквального чи алегоричного плану), яке формулює певну життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду" [14, 25].

"Однією з характерних ознак прислів'їв є те, що вони зберігають у мові синтаксичну самостійність, являють собою закінчені самостійні речення, які відтворюються у готовому вигляді; вживаються не тільки у прямому, а й у переносному значенні, багатьом із них властива виразна метафоричність, мають алегоричну форму" [10, 52].

Приказка — "це стійкий образний вислів лако-нічної будови, що влучно характеризує якість життєве явище, але (на відміну від прислів'я) не формулює певної закономірності чи правила. Приказки за своєю структурою можуть співвідноситися і з реченням і з словосполученням. Приказки-речення, як правило, констатують явища, події, факти або вказують на їх приналежність предметів постійної ознаки: *Був кінь, та з'іздився; Буде й на нашій вулиці свято; Не мала баба клопоту, та купила порося*" [4, 213].

Значну групу становлять, зокрема, прислів'я і приказки, які вказують на хворобливий стан людини. Проілюструємо на прикладах: *Блідий / ги бы го с хреста зн'али; Уже му дн'і личин'і; Зв'ухс'а на нич; Живого лиц'а на н'ому нийе; Лиш бы доўго не мучиўс'а; Такый худый / лиш му ребра стирчат'* (Білки Ір.); *Худый як таранка* (Довге Ір.); *Такіе у н'ого лиц'е / ги у мертвого; Т'ашко дыше / лим не знати / ци ўмре; Ги с того світа с'а вернуў* (Кам'янське Ір.); *Такий / ичо лиш кожа й кістки; Лиц'а на н'ому нийе; Хворий не вірує здоровому* (Фанчикуво Вн.); *Хворого по очах витко; Хворому чел'аднику нич не треба* (Королево Вн.); *Лиш му оч'і стрымл'ат' із голові;* (В.Раковець Ір.); *Слабий як комар; Ходит' як т'ін'* (Новоселиця Пр.); *Міста живого нийе* (Горбки Вн.); *Такий / итабі з гробу устаў; Як с того світа устаў* (Оноківці Уж.); *Такийім / гібій н'а с того світу уз'али* (Горонда Мк.); *Такий / ги с того світа* (Рокосово Хс.); *На гран'і жит':а і смерти* (Колочава Мж.); *Шкура й кусткі* (Кам'яниця Уж.); *Кой бабу*

скосіло / не помóже каділо (Горонда Мк.); Кóло хвóрого і здорóвий с'а пúдло чуйе (Середне Уж.); Йак забол'іла / не́ма з не́йї д'іла (В.Водяне Рх.).

Філософськими роздумами про сутність життя, різних процесів, виявів, протікання хвороби вказують вислови: Хворóба н'ікóму не паруйе; Гóйиц'а та ги на псóви; Лиш бы здорóв'я / а грóш'ї бúдут' (Білки Ір.); Заживé / йак на псóви; Здорóв'я за грóш'ї не кúпиши; Най бы с'а жéло / йатбї здорóв'я было (Королево Вн.); Заживат' йак на мáч'ї; Ни смéрти / ни здоровл'а; Было бы здорóвл'а / остал'нóйе д'іло нажиўнóйе (Червеньово Мк.); Хворóба нíкого парáдним не робит (Волясянка В.-Бр.); Обї вúздоровіти / трéба час; Таблétки нйе / а хоснú нийé; Здорóв'я не купіти на базáр'ї (Фанчи́ково Вн.); Здорóв'я не кúпиши (Горонда Мк.); Бúде дóґо жéти / рас хот'іли йогó заживо хороніти (Оноківці Уж.); Жонá над ним реvé / а вун шче ус'іх переживé; Над здорóв'ям нийé старшо́го; Без здорóв'я н'иштó чоловікові не мíле; Помогло / йак рукоў зн'алó; Йакá хворóба / такі й л'ікы; Здорóв'я в аптéц'ї не кúпиши; Здорóв'я голові не шкóдит; С'атíло бы с'а здорóв'я (Колочава Мж.); Жóны хвор'і́ют / а л'úди ўмира́ют; Лéхко захвор'іти / а т'áшко с тóго ўйти; Скрипліво́е дéрево дóґо скри́т / а здорóво́е на́рас паде́ (Синевир Мж.); Тоді би т'а бол'іло / колі у мóйейї бáнки бúде д'ітіна (Кам'яниця Уж.); Здорóв'я не пéршóму плáн'ї (Середне Уж.); Лем би здорóв'я / а грóш'ї бúдут (Тихий В.-Бр.); Хворóта / ни робóта (Рокосово Хс.); Л'ішче малá пómуч / ги вилі́ка хворóта; Хворóта / май вилі́ка бідá; Дóтит' дóбре / дóкит' болі́т'; Здорóвл'а с'а лéхко збыти; Здорóвл'а нíко не кúпит' (В.Раковець Ір.); Кобы здорóвл'а / грóш'ї бúдут; Здорóвл'а голові не нашко́дит (Су́ха Ір.); С'а бол'áчка у гр'і́б го заведе́ (Чинадіево Мк.); Здорóвл'а мáйемé / не соко́тимé / а за́губимé / ре-вемé; Пере́йшоў на л'іки / пропáў наві́ки; Скриплі́ве дéрево дóґо жéйе; Хворóба н'ікóго не крáсит; У диті́ни заболі́т пáлец / а у ма́ми се́рце (Водиця Рх.).

Окремі рекомендації зібрані у висловах: Здорóв'я трéба соко́тити / бо за́губиши / нíгда не на́йдеш (Білки Ір.); Ни грóш'ї соко́ти / ай здорóвл'а (Кам'янське Ір.); Ни грóш'ї бере́жи / а здорóв'я; Не звíдай дóхтора / за́звíдай хвóрого; Соко́ти цу́р'а / дóкыт' новé / а здорóв'я / дóкыт' молодé (Колочава Мж.); Хóчес'а л'і́чїти / трéба платі́ти (Копашнево Хс.); Висóкий рості́ тай здорóв'я соко́ти (В.Ком'яти Вн.); Ко хвóрий / най ле́жит (Горбки Вн.); Кíт' чил'áдника шос' болі́т / да́й му с'а ўго́воритис'а (Королево Вн.); Колі́ дóхтор не мóже / мо́літва помóже (Вишка В.-Бр.); Тíхо буд' / дóхтор зна́йе / де болі́т' (Горонда Мк.).

Окрема група прислів'їв та приказок вказує на біль, який терпить хвора людина: Так н'а голо́ва болі́т / што аж ми с'а у очáх р'абі́т' (Білки Ір.); Болі́т / аж голо́ва тр'і́шчї́т; Стар'ї рáни усé бол'áт (Королево Вн.); Лéхко гово́рити / йак не

болі́т; Ужé й сві́т не мíлий (Оноківці Уж.); Так болі́т / шчо йак ни му́г бы сто́гна́ти / то ўмéрти; Біл' без йазі́ка / алé кáже / де болі́т (Колочава Мж.); Болі́т' го / алé жéти бúде (Вишка В.-Бр.); Дóґо ўже не ўде́ржит'; Болі́т' / но не смéртéлно (Горонда Мк.); Не гóден ступі́ти й крóку; Болі́т' го / аж на ст'і́ну дерéс'а (Рокосово Хс.); Так го бол'іло / шо ўсі́ звíзды му с'а приві́д'іли; Од бол'у так рева́ў / шо на дрúго́йе селó было чу́ти (Липча Хс.); Голо́ва так болі́т / шчо у очáх болі́т (Чумальово Тч.); Когó болі́т / тот не мовчї́т; Йак болі́т / не до смі́ху; Когó шчо болі́т / тот про то кри́чїт (Водиця Рх.); Болі́т го / аж на ст'і́ну рéс'а (В.Водяне Рх.).

Не залишилися осторонь людської уваги способи лікування хвороб: Здорóвому пíрїа / а хвóрому камі́н'а (Колочава Мж.); Л'і́ки ўіс'т' / а хосéн с тóго малі́й (Вишка В.-Бр.); Л'і́ки нйе / а хоснú нийé; Ко с'а л'і́чїт' / той с'а кал'і́чїт' (Білки Ір.).

На лікарську практику вказують такі прислів'я та приказки: Не л'і́чїт' / а кал'і́чїт' (Білки Ір., Оноківці Уж.); Дóхто́рів мнóго / а помóчи́ нíко не гóден (Кам'янське Ір.); Помóже / не помóже / а дóхтору платі́ / небóже; Йен'ó л'і́чїме / а дрúго́йе кал'і́чїме; І дóхто́ри вмира́вут'; Не йедéн лим дóхтор л'і́чїт'; Кíт' дóхтор не помóже / то зды́хай / нибóже (Ільниця Ір.); Сис' дóхтор валóушен лиш сві́н'ї р'ізати (В.Раковець Ір.); Йак шчос' болі́т / до дóхтора бї́жит (В.Водяне Рх.);

Прислів'я і приказки можуть бути засобом об'язного вираження загального позитивного стану організму: Сíла йе / рóзуму не трéба (Білки Ір.); Здорóвий йак бы́к (йак вўл) (Фанчи́ково Вн.); Здорóва йак корóва; Здорóвий йак бик (Кам'яниця Уж.); Здорóвий йак дуб (ор'і́х) (Водиця Рх.); С'іс'á здорóва гі́ корóва / нич йу́й нийé (Червеньово Мк.); Мнóго робі́ти / здорóв'ямы быти; Здорóв'я / сíла л'уді́ни; Здорóвому ўсе дóрово; Без здорóв'я нийé шчáс'т'а; Здорóвий йак хр'ін'; Здорóва йак вода́; Йак йа здорóў / то мін'ї й хр'ін за цу́кор; Здорóвому не трéба дóхтора ; Йогó і кува́лдо́у не добы́еш; Сті́лки сíли ма́йе / шчо і чóрта здола́йе (Колочава Мж.);

На кінцевий етап в житті людини вказують такі вислови: Нíко с:обóў на тот сві́т нич не понéсе; Ко йак жи́ў / такú й смéрт' заслужі́ў; Шче й не по́жїў / а ўже спочі́ў (Білки Ір.); Мы туй лим кварта́нты / дóма бúдеме / кой умре́ме (Кам'янське Ір.); Йак чел'áдника поховáйут / мнóгі за н'óго забывáйут; Ужé на ла́дан ді́ше; Однóў ногóў ўжé в грóбови сто́йїт (Королево Вн.); Однóў ногóў ўжé у грóбі сто́йїт (Чумальово Тч.); Однóў ногóў на тóму сві́т'ї; Т'áшко ді́хайе / лиш не зна́ти / ци ўмре; Бес смéрти не ўмéрти; Йакé жїт' :á / така́ й смі́рт'; З грóбу би вúскочї́ў / йатбї́ це почу́ў (Колочава Мж.); Однóў ногóў у темі́тові; Чил'áдник нíгда не зна́йе / колі́ ўмéрти ма́йе; Йак с'а не пр'ач / а смéрт' т'а на́йде (Горбки Вн.); Йан:оў ногóў ўже у мого́л'ї; Бес смéрти не ўмéрти (Червеньово Мк.); Йакú смéрт' гл'áдаў / такú найшо́ў (Фанчи́ково Вн.); Йак ўмéр /

то не воскресне (Копашнево Хс.); Йак с'а не ховай / а смерт' т'а і так найде (Волосянка В.-Бр.); Догорайе йак свічка (Оноківці Уж., Вишка В.-Бр.); В гробі би с'а перевернуў / кибі про себе ўчуў; Йак умреш / нич іс:обоў на той світ не вóз'меш (Новоселиця Пр.); Хто пішоў до неба / ўже йому нич не трэба (Оноківці Уж.); Остан':і минути рахуйе (Горонда Мк.); Посл'ідн'і години одл'ичуйе (Березники Св.); І сам не здыхат' / і чорт го не берэ (Ільниця Ір.); Не жыйе / а дожыват' (Середне Уж.); Піндз'ііа на стол'і / а смірт' у двор'і (В.Раковець Ір.); Однойі смёрти не минеш / а двоух не будэ; Смерт' телеграму не шле; Небóўго му ўжэ траву топтати; Йе з'іл':а на ус'і хвороби / лиш на смірт' нема; Не каждий хворий умірае; Шче не умэр та ўжэ й не жыйе; Хто не кўрит / не п'е / тот рано умрэ (Водиця Рх.); Гасне йак свічка; На очах умірае / а помочи немае; Шче не пожіў / а ўжэ спочіў; І сам не

вмірае / і чорт го не забирае; Йому ўжэ нич не помóже / хібá лиш хрест і лопата (В.Водяне Рх.).

Божественне начало людського життя лежить в основі таких народних висловів: Бог упокоїў іго дóшу; Бог го даў / Бог го і забраў (Колочава Мж.); Хто (ко) ўмер / най з Бóгом спочивае (Колочава Мж., Горбки Вн); Пёред Бóгом ус'і ми йен:аки (Ільниця Ір.).

Як можна помітити, у приказках і прислів'ях, зафіксованих у закарпатських говірках, чітко простежується народний колорит. В їх основі лежать яскраві художні засоби з їх неперевершеними можливостями.

Наше дослідження свідчить, що фразеологічний склад зібраних фразеологізмів вирізняється великою різноманітністю і постійно поповнює скарбницю української літературної мови. Діалектній мові закарпатських говорів притаманні всі типи фразем, що властиві літературній мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бевзенко С.П. Актуальність вивчення української діалектної фразеології / С.П.Бевзенко // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 15-19.
2. Вікторіна О.М. Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини / О.М.Вікторіна. – Кіровоград, 2006. – 435 с.
3. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д.І.Ганич, І.С.Олійник. – К.: Вища школа, 1985.
4. Демська-Кульчицька О.М. Фразеологія / О.М. Демська-Кульчицька. – Київ: Видавничий дім “Киево-Могилянська академія”, 2008. – 74 с.
5. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення / М.Демський. – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1994. – 62 с.
6. Івашко Л.А. Очерки русской диалектной фразеологии / Л.А.Ивашко. – Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1981. – 110 с.
7. Лавер В.И. Фраземика украинских диалектов карпатского региона : автореф. докт. филол. наук : спец. 10.02.01 “Украинский язык” / В.И.Лавер. – Киев, 1992. – 50 с.
8. Лавер В.І. Фраземіка говорів Закарпаття у її зв'язках з іншими українськими говорами карпатського регіону / В.І.Лавер // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні: Матеріали науково-практичної конференції (Ужгород, 5-6 травня 1992 року). – Ужгород, 1993. – С. 203-206.
9. Ларін Б.О. Про народну фразеологію / Б.О.Ларін // Українська мова в школі. – 1959. – № 5. – С. 29-36.
10. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо / Ф.П.Медведєв. – Харків: Вища школа, 1982.
11. Одинченко Д. До питання вивчення діалектної фразеології / Д.Одинченко // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Вип. L. – Част. II. – Слов'янськ, 2010. – С. 79-83.
12. Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області) / Ю.Піпаш, Б.Галас. – Ужгород, 2005. – 266 с.
13. Сабадош І.В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / І.В.Сабадош. – Ужгород: Ліра, 2008. – 480 с.
14. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Вища школа, 1973. – 279 с.
15. Українська діалектологія: Методичні вказівки / Упор. С.П.Бевзенко. – Одеса, 1978. – 74 с.
16. Фразеологічний словник української мови: у 2 кн. / [уклад. В.М.Білоноженко та ін.]. – Київ: Наукова думка, 1993.
17. Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В.А.Чабаненко. – Запоріжжя, 1992.

Myholynets Olha

The article presents the consideration of dialectal phraseology, that touches upon folk medicine lexis of Ukrainian Transcarpathian patois

Summary. The object of the analysis is represented by the phraseological units of Transcarpathian patois, which denote the names of the diseases connected with physical and psychic states of the person. The attention has been focused on their composition, lexico-grammatical characteristics and inner form.

Key words: dialectal lexis, folk phraseology, dialectal phraseme, the lexics of folk medicine, Ukrainian Transcarpathian patois.

Одержано 12.02.2013 р.